

§ 83 Kulturpolitihkalaš doaibmaprográmma

Áššegirjiit

- Dievasčoahkkínbeavdegirji 20150531--06-02, § 27
- Giellalávdegotti beavdegirji 2023-04-21, § 5
- ./.
- Evttohus Kulturpolitihkalaš doaibmaprográmma

Áššegiedahalli: Liz-Marie Nilsen, Susanne Idivuoma

Kulturlqvddegoddi mearridii cuoŋománu 21 b. 2023, § 5

ahte guođđit evttohusa kulturpolitihkalaš doaibmaprográmmii 2023-2025 stivrii
válbmaneamái dievasčoahkkimii.

Stivra mearrida

ahte geiget kulturpolitihkalaš doaibmaprográmma dievasčoahkkimii mearrádussii.

Stivra evttoha Sámedikki mearridit

- ./.
- ahte dohkkehit giellapolitihkalaš doaibmaprográmma mildosa jelgii.

§ 83 Kulturpolitiskt handlingsprogram

Dokument

- Plenumsprotokoll 20150531—06-02, § 27
- Kulturnämndens protokoll 2023-04-21, § 5
- ./.
- Förslag Kulturpolitiskt handlingsprogram

Föredragande: Liz-Marie Nilsen, Susanne Idivuoma

Kulturnämnden beslutade den 21 april 2023, § 5

att lämna förslaget till kulturpolitiskt handlingsprogram för 2023-2025 till styrelsen för beredning inför plenum.

Styrelsen beslutar

att överlämna kulturpolitiskt handlingsprogrammet till plenum för beslut.

Styrelsen föreslår Sametinget besluta

- ./.
- att anta kulturpolitiskt handlingsprogrammet enligt bilaga.

Kulturpolitiskt handlingsprogram 2023-2025

Sametinget, Box 90, 981 22 Giron/Kiruna

Besöksadress: Adolf Hedinsvägen 58

Tel: 0980-780 30 Fax: 0980-780 31

E-post: kansli@sametinget.se

www.sametinget.se

© Sametinget 2023

Omslagsbild: Glaskonst av Tomas Colbengtsson. Foto: Marie Enoksson

Innehållsförteckning

Förord.....	6
Inledning.....	7
Sametingets uppdrag.....	7
Samisk kultur och livsmiljö	8
Kulturarv och kulturmiljöer	8
Immateriella kulturarv	9
Både näringsutövare och kulturbärare	9
Samisk slöjd, konst och design – duodji /duodje /duöjjie /vätnoe	10
Sametingets kulturpolitiska grund	11
Främja samiska språk.....	11
Bevara och utveckla árbediehtu och samisk livsmiljö	12
Sametingets vision för samisk kultur.....	12
Sametingets kulturpolitiska mål 2023–2025	13
Prioriterade målgrupper år 2023–2025.....	13
Samiska barn, unga och äldre	13
Prioriterade kulturpolitiska områden 2023–2025.....	14
Samisk förvaltning av samisk kultur och samiska kulturarv	14
Skydd av immateriella kulturarv och samisk traditionell kunskap	15
Återförande av mänskliga kvarlevor, föremål och arkivsamlingar	17
Inrättande av en samisk nationalscen	18
Samernas bibliotek	19
Kulturell utveckling genom bidragsgivning.....	19
Prioriterade områden för bidragsgivning år 2023–2025.....	20
Den samiska kulturens infrastruktur	21
Idrottsorganisationer	21
Kulturella uttryck	22
Samisk scenkonst	22
Duodji – samisk slöjd, konst och design	22
Film.....	22
Litteratur	23
Samiska konstnärers och kulturarbetares villkor	23
Lagar, konventioner och övrig inverkan på samisk kultur och politik.....	24
Sametinget och sametingslagen.....	24
Rätten till kulturellt självbestämmande – lagar och konventioner	24
Samverkan inom Samiskt Parlamentariskt Råd (SPR).....	26

Förord

I detta handlingsprogram presenterar vi våra visioner och mål för samiskt konst- och kulturliv under perioden 2023-2025. Här beskrivs Sametingets uppdrag, den samiska synen och förhållningssättet till samisk kultur samt förutsättningarna för samisk kultur, livsmiljö, kulturarv, kulturmiljöer och kulturella näringar. Målen och visionerna är formulerade utifrån vår kulturens unika förutsättningar och behov.

Sametingets kulturpolitiska handlingsprogram anger inriktningen för vårt övergripande politiska arbete inom kulturområdet. Det ska vara vägledande inför Sametingets politiska beslut och verksamhet i frågor som rör kultursektorn. Det är ett underlag för samråd och konsultation med regering, myndigheter och andra beslutsfattare på kulturområdet i Sverige.

"Mii leat sámít ja háliidit leat sámít, eat danje eanet, dahje unnit go máilmmi eará álbmogat. Mii leat okta álbmot, mis lea min iehčamet ássanguovllut, min iehčamet giella ja min iehčamet kultur- ja servodatráhkadus. Áiggiid mieldde mii leat skáhpon áigáiboaŋu ja eallán Sámieatnamis ja mis lea kultuvra, man mii doaivut ovdánit ja eallit viidáseappot."

*Sámiid VII konfereansa
11-14/8 1971 Váhtjerin/Jiellaváren*

"Vi är samer och vi vill vara samer, utan att därför vara varken mer eller mindre än andra folk i världen. Vi är ett folk med eget bosättningsområde, ett eget språk och en egen kultur- och samhällsstruktur. Vi har under historiens lopp funnit vår bärning och levt i Sápmi, och vi äger en kultur som vi vill ska utvecklas och leva vidare."

*Samerådets 7:e konferens
11-14/8 1971 i Gällivare*

Inledning

Sametingets uppdrag

Sametinget är ett folkvalt politiskt parlament och en statlig myndighet under Sveriges regering. Sametingets politiska församling utses genom allmänna val av det samiska folket. Vårt övergripande uppdrag och våra ansvarsområden regleras i Sametingslagen. Enligt den ska Sametinget arbeta för en levande samisk kultur, genom att ta initiativ till verksamheter och föreslå åtgärder som främjar den.¹ Sametinget är vidare förvaltningsmyndighet inom rennäringens område och för samisk kultur². Att arbeta för en levande och livskraftig samisk kultur är att synliggöra de samiska näringarnas, de samiska språkens och den traditionella samiska kunskapens utveckling och livskraft. Sametingets uppdrag är med andra ord stort och brett. Sametinget saknar politiskt självbestämmande men fungerar som ett rådgivande organ och som en expertmyndighet i samiska frågor. I januari 2022 formaliserades Sametingets rådgivande funktion genom en ny lag om *Riksdag och myndigheters skyldighet att konsultera Sametinget i frågor som rör det samiska folket*.

Ett av Sametingets politiska uppdrag inom kulturområdet är att besluta om fördelning av bidrag till samisk kultur och samiska organisationer. Detta uppdrag ligger idag på Sametingets kulturnämnd. Kulturnämndens verksamhet styrs av *Arbetsordning för Sametingets styrelse och nämnder*³ och *Kulturnämndens delegationsordning*⁴. För bidragsgivningen finns *Regler och anvisningar för Sametingets kulturnämnds bidragsgivning*⁵. Våra ärenden ska handläggas effektivt, objektivt och rättssäkert. Myndighetens verksamhet styrs av *Förvaltningslagen* (2017:900)⁶.

Utöver detta har Sametinget, som representant för det samiska folket och som förvaltningsmyndighet för samisk kultur, tagit fram och antagit ett antal policydokument utifrån ett samiskt perspektiv. I *Árbediehtu/Árbbediehto/Aerpimaahoe – Sametingets policydokument för traditionell kunskap* (2010)⁷, beskrivs förutsättningarna för all samisk traditionell och nutida kultur. I *Eallinbiras - Sametingets livsmiljöprogram*⁸ preciseras de åtgärder som är nödvändiga för att den samiska kulturen ska överleva och utvecklas. Dessa två dokument presenterar de tillgångar och värden som är centrala för en levande samisk kultur. De beskriver, förklarar och förtydligar den samiska kulturen och våra traditioners tankesystem och utgångspunkter. *Árbediehtu* och *Eallinbiras* genomsyrar Sametingets kulturpolitiska arbete. En förutsättning för samisk kulturs överlevnad, bevarande och utveckling är en bärkraftig natur. Om vi – eller någon annan – förstör naturen, skadas också vår kultur!

¹ Sametingslagen (1994:1433), <https://lagen.nu/1992:1433>

² 1§ Förordningen (2009:1395) med instruktion för Sametinget.

³ Antagen av Sametingets plenum 23-25 maj 2018, <https://www.sametinget.se/arbetsordning-styrelse-namnder>

⁴ Sametinget <https://www.sametinget.se/118354>

⁵ Sametinget <https://www.sametinget.se/117484>

⁶ Förvaltningslagen (2017:900) <https://lagen.nu/2017:900>

⁷ Sametinget <https://www.sametinget.se/arbediehtu>

⁸ Eallinbiras – Sametingets livsmiljöprogram <https://www.sametinget.se/eallinbiras>

Samisk kultur och livsmiljö

Ur ett samiskt perspektiv är alla frågor miljöfrågor, eftersom miljön berör alla aspekter av våra liv och vår omgivning. Natur går inte att skilja från kultur, människan och miljön hör ihop och kan inte särskiljas från varandra.
(Eallinbiras – Sametingets livsmiljöprogram)

Det samiska folket har levt i och förvaltat marker, vatten och platser i norra delarna av Finland, Norge, Sverige och den ryska Kolahalvön med respekt och försiktighet sedan urminnes tider. Vi kallar detta landområde för Saepmie (sydsamiska), Sábmie (umesamiska), Sápme (pitesamiska), Sábmie (lulesamiska) och Sápmi (nordsamiska). Försättningsvis i detta dokument kommer vi för enkelhetens skull att använda det nordsamiska ordet Sápmi för det traditionella samiska området.

Det utmärkande för det samiska folket och våra näringar är förmågan till förnyelse för överlevnad. Våra liv – vår kultur och våra näringar – har anpassats och anpassas för att flexibelt balansera mellan vad naturen kan ge och vad vi kan ta, utan att förbruka den. Detta utan att vi förlorar kopplingen till vårt ursprung och vår kultur. Vårt sätt att leva förutsätter en mångfald av djup kunskap, öppna sinnen och självständigt ansvarstagande, både hos individen och i gemenskap. Ur dessa förvärvade kunskaper och erfarenheter har det vi kallar *aerpimaahoe* (sydsamiska), *árbbiemáhttu* (umesamiska), *árrbemáhttu* (pitesamiska), *árbediehtu* (lulesamiska) och *árbediehtu* (nordsamiska) vuxit fram. *Árbediehtu* inkluderar arv, traditioner, sedvänjor och levnadssätt som är grunden för vår samiska kultur och vår identitet. All nutida och tidigare samisk kultur och alla dess uttryck har sitt ursprung i *árbediehtu*. Samisk kultur och liv präglas av ett holistiskt synsätt där alla delar av tillvaron är naturligt sammankopplade och beroende av varandra.

För Sametinget är det viktigt att skapa förutsättningar för att stärka och utveckla en levande samisk kultur.

Kulturarv och kulturmiljöer

Den samiska kulturen är rik på materiella och immateriella kulturarv. Vi har som urfolk bevarat, utvecklat och hållit vårt kulturarv levande. Våra kulturarv är kopplade till och formade av geografiska platser där vi lever och verkar. Dessa platser har i sin tur formats av oss, våra liv och verksamheter till unika kulturmiljöer och biologiska kulturarv.

Det samiska kulturlandskapet ska ses som en helhet som består av tre delar där alla delar behövs för att bilden ska bli komplett. Om delarna betraktas var och en för sig är det inte möjligt att förstå sammanhanget i kulturmiljön.

”Med det samiska kulturarvet menas det samiska folkets kultur och historia i en geografisk kontext. Kulturarvet återspeglar en svunnen tid samtidigt som det är basen för ett tankesystem och dagens levande samiska kultur.”

- Det materiella kulturarvet innefattar alla fysiska spår i landskapet.
- Det immateriella kulturarvet omfattar allt som inte lämnar några fysiska spår; berättelser, sägner, platser med speciell betydelse och allt annat som någon måste berätta om. Även traditionell samisk kunskap och de samiska språken ingår i det immateriella kulturarvet.
- Det biologiska kulturarvet är den levande delen av kulturarvet som visar hur människan har nyttjat naturen.

I det samiska samhället är uttrycket att låta något "återgå till naturen" centralt. Denna samiska tradition och kunskap att inte förstöra eller lämna spår i marker har fått som konsekvens att våra kulturmiljöer och kulturlämningar - väl synliga för samiska ögon - varit osynliga för arkeologer och andra utan kunskap om samisk kultur och liv. I takt med ökad kunskap upptäcks samiskt inflytande i form av exempelvis arkeologiska lämningar idag över hela Sverige, även i de delar av landet där man inte tidigare trott att samer levde.

Den samiska kulturmiljön utgörs också av de biologiska kulturarven. I Världsarvet Laponia⁹ har renskötseln, renens bete och vandring skapat en nyckelbiotop som bidrar till en unik jordmån med ett enastående och rikt växtliv. Det samiska kulturlandskapet består också av berättelser, betydelsebärande samiska namn, jojkar och andra immateriella kulturarv kopplade till platserna.

Árbediehtu, den samiska traditionella kunskapen är också ett kulturarv som består av intellektuella aktiviteter, vanor, kunskaper och kompetenser, men också av praktiker, färdigheter och innovationer. *Árbediehtu* kan uttryckas, kommuniceras eller manifesteras i så väl immateriell som materiell form.

Immateriella kulturarv

De immateriella kulturarven beskrivs som en kraft som förs vidare från generation till generation, och utgör en del av människors gemenskap och identitet.¹⁰ Dessa kulturarvserfarenheter, kunnande och handlingar är - oavsett om kulturarvet tillhör ett fåtal personer eller en majoritet - en viktig del av människors gemenskap samt gruppens/individens identitet. De uttrycks genom sociala och andra handlingar som berättande, ritualer, musik och jojk. De kan också uttryckas genom praktiska kunskaper inom fiske, renskötsel, markanvändning, konsthantverk eller att bereda och tillaga mat.

Trots århundranden av försök att radera ut samisk kultur och språk har de överlevt. Samtidigt måste det till åtgärder för att dokumentera och trygga våra kulturarv för att de inte ska gå förlorade för framtiden. Våra samiska språk kvalificerar idag in på Unescos lista över hotade språk i behov av särskilt skydd och särskilda insatser.¹¹ Trots försök att utplåna jojken, bland annat genom religiösa påbud, så lever den idag kvar, även i modern samisk- och samiskproducerad musik. Jojken anses av forskare vara Europas äldsta sånguttryck.¹²

Både näringsutövare och kulturbärare

Alla våra näringar har sin grund i vårt levande kulturarv och vår traditionella kunskap. Den som har en traditionell eller ny samisk näring som yrke och försörjning är i en samisk kontext inte bara näringsutövare och företagare utan också bärare och förmedlare av det samiska kulturarvet. Kultur och näring är nära sammankopplade. De samiska kreativa och kulturella näringarna är beroende av jakt, fiske, renskötsel och marker för att finnas till och kunna utövas.

⁹ Nationalparkerna Padjelanta, Stuore Muorke, Sarek och Muddus utsågs tillsammans med naturreservaten Sjaunja och Stubba år 1996 av Unesco till världsarv på grund av sina omistliga värden av naturen och den levande samiska kulturen. Det är mindre än en handfull kombinerade världsarv baserade på ett i området, än idag verksamt urfolks levande kulturarv.

¹⁰ Unescos Konvention om bevarandet av de immateriella kulturarven, <https://unesco.se/kultur/unescos-konvention-om-det-immateriella-kulturarvet/>

¹¹ Unescos World Atlas of Languages <https://en.wal.unesco.org/>

¹² Umeå Universitet, *Jojken mer än bara musik* https://www.umu.se/nyheter/jojken-ar-mer-an-bara-musik_5821687/

Samisk slöjd, konst och design – duodji /duodje /duöjjie /vätnoe

Samisk slöjd, konst och design är en grundpelare i den samiska kulturen och bidrar samtidigt till samhällsekonomin. I vardagligt tal används ofta det nordsamiska ordet *duodji* som samlingsbegrepp för kultur- och näringsformen. Det som ursprungligen var en nödvändig kunskap för att hålla sig själv och familjen med redskap och kläder har utvecklats till en konstform och näring som lockar samlare från när och fjärran till Sápmi.

Duodji är en central del av samisk identitet, både i skapandet och som uttryck för identitet (identitetsmarkör). Genom att äga eller bära traditionella samiska kläder och föremål fördjupas och stärks känslan av kulturell tillhörighet och stolthet. *Duodji* med dess områdestraditioner liknas ofta vid ett gemensamt språk som delas av samer över nationsgränser. En samisk dräkt är ett slags ordlös markör som placerar dig i förhållande till andra samer och berättar vem du är och var du hör hemma. *Duodji* kan även ägas av den som genom månghundraårig assimileringspolitik förlorat sitt samiska språk och kopplingen till geografiska platser.

Inhämtning och hantering av material sker än idag ofta på ett miljömässigt hållbart sätt och utgår från den samiska tanken om att bruka utan att förbruka. Även hos de samiska slöjdare, konstnärer och designers som valt att arbeta i nya material är hållbarhetstanken en del av grunden och affärsidén. På så vis bidrar *duodji* som kulturellt uttryck och näring till förverkligandet av de i Agenda 2030 uppsatta hållbarhetsmålen.

Kunskaper vad gäller material, tekniker och områdestraditioner överförs fortfarande mellan generationerna, från de äldre till de yngre. *Duodji* ingår i sameskolans trä- och textilslöjdsundervisning. Det är möjligt att få en viss vidareutbildning på gymnasieskolans nationella program med samisk inriktning. Vid Samernas utbildningscentrum i Jokkmokk finns en praktiskt och teoretiskt inriktad 1- och 2-årig utbildning i *duodji*, som många av dagens yrkesaktiva samiska slöjdare, konstnärer och designers gått. Det är sedan möjligt att gå som lärling genom Yrkeshögskolan. Däremot saknas *duodji*utbildning på högskolenivå i Sverige och därigenom bedrivs inte heller någon forskning inom området på svensk sida av Sápmi.

Sametingets kulturpolitiska grund

Den samiska kulturpolitikens grund är vår kulturs, våra kulturarvs och kulturmiljöers unika förutsättningar. Sametingets arbete för konst och kultur utgår vidare från principen om ”en armlängds avstånd”. Vårt mål är att värna kulturens frihet och kulturskapares och kulturinstitutioners oberoende från politisk styrning. Konsten och kulturen spelar en viktig roll i det demokratiska och fria samhället och dess rätt att fritt kritisera och utmana beslutsfattare, makthavare och samhällsföreteelser ska alltid försvaras.

Det samiska folkets rättigheter som urfolk måste respekteras i enlighet med FN:s Urfolksdeklaration (UNDRIP).¹³ Det samiska folket har rätt att förvalta och utveckla sin egen kultur och sina egna kulturarv.

Främja demokratin

Sametinget ska arbeta på ett sådant sätt att det främjar jämlikhet, jämställdhet, demokrati, öppenhet och samverkan. Vi ska arbeta för att främja allas samers lika rättigheter och möjligheter, oavsett ålder, kön, könsöverskridande identitet och uttryck, sexuell läggning, trosuppfattning, religionstillhörighet, ekonomiska förutsättningar, funktionsnedsättning eller funktionsvariation. För att uppnå jämställdhet krävs ett långsiktigt, medvetet och systematiskt arbete inom alla områden. Jämställdhet bidrar till psykisk och fysisk hälsa och starkare samhällen.¹⁴

Sametinget ser arbetet för jämställdhet som en viktig del i arbetet med att dekolonisera och stärka det samiska folket och samhället. Ur ett samiskt perspektiv innefattar ett jämlikt demokratiskt samhälle också ett erkännande av urfolksrättigheter. I ett jämlikt samhälle är de samiska traditionella och nya näringarna livskraftiga, och samiska barn och ungdomar ser ett samiskt liv som utövare av traditionella och nya samiska näringar som en möjlig realitet och en framtid.

Främja samiska språk

De samiska språken är en viktig del av vårt immateriella kulturarv. Våra språk är identitetsmarkörer och bärare av förhållningssätt, kunskaper och erfarenheter.¹⁵ Språket är djupt kopplat till oss som människor.¹⁶ Det hjälper oss att definiera vilka vi är. Språkforskningen visar att den som har goda kunskaper i det egna ursprungsspråket också enklare tillskansar sig goda kunskaper i andra språk. För att som same kunna delta i och känna tillhörighet med det samiska samhället är det samiska språket en av pusselbitarna.

De samiska språken har drabbats av samma politik som andra urfolksspråk runt om i världen. Svensk politik har tvångsassimilerat och exkluderat generationer av samer som genom förbud och bestraffningar förlorat sitt språk. En majoritet av det samiska folket är idag språklösa. Att återta ett språk har för oss en djup innebörd och ett stort symbolvärde. När språken stulits från oss har vi förlorat en viktig koppling till oss själva. Sametinget arbetar för att stärka de samiska språken för både samisktalande och icke-samisktalande samer, då detta skapar positiva återverkningar för kommande generationer.

¹³ Urfolksdeklarationen <https://www.sametinget.se/urfolksdeklarationen>

¹⁴ Sametingets jämställdhetsprogram, antaget av plenum 2016-02-25

¹⁵ Sametingets projektrapport: *Strategi för den framtida samiska scenkonsten i ett samnordiskt perspektiv* (2013)

Bevara och utveckla árbediehtu och samisk livsmiljö

Den samiska kulturpolitikens grund och utgångspunkt är den samiska kulturens, kulturarvens och kulturmiljöernas unika förutsättningar.

Árbediehtu har en central roll i det samiska samhället. På grund av de senaste decenniernas förändringar i traditionellt samiskt liv och näringar riskerar ovärderliga kunskaper hos dagens äldre generation att inte föras vidare. *Árbediehtu* är ett urfolks omistliga kulturarv som behöver samlas in och bevaras för kommande generationer. *Árbediehtu* är ett omistligt fundament i Sametingets kulturpolitik och kulturpolitiska arbete. I vårt *policydokument för traditionell kunskap*¹⁷, beskrivs förutsättningarna för all samisk traditionell och nutida kultur, ett antal nödvändiga åtgärder för att bevara och förvalta kunskaperna presenteras. I *Eallinbiras - Sametingets livsmiljöprogram*¹⁸ preciseras de åtgärder Sametinget ser som nödvändiga för att den samiska kulturen ska överleva och utvecklas. I dessa två dokument presenterar Sametinget de tillgångar och värden vi ser som centrala förutsättningar för en levande samisk kultur som också ska genomsyra vårt kulturpolitiska arbete.

Sametingets vision för samisk kultur

- Vi lever i ett livskraftigt Sápmi där nyttjandet av naturen, markerna och vattnet är i balans med det som naturen kan ge, utan att den eller den samiska kulturen utarmas.¹⁹
- Den samiska konsten och kulturen är mångsidig och i alla sina uttryck stark och levande. Vi har själva makt och mandat att förvalta och utveckla den.
- De samiska näringarna, både traditionella och nya, är bär- och livskraftiga. Både natur och kultur i Sápmi är berikande för omvärlden.
- Samiska barn och unga växer upp i ett tryggt samhälle utan rasism, där deras kultur och språk är synliga och uppskattade i Sverige.

¹⁷ <https://www.sametinget.se/26119>

¹⁸ <https://www.sametinget.se/157145>

¹⁹ *Eallinbiras* – Sametingets livsmiljöprogram, antaget 2009-02-19, § 11, s. 3 o. s. 14

Sametingets kulturpolitiska mål 2023–2025

Vi befinner oss idag långt ifrån Sametingets vision för den samiska konsten, kulturen och de samiska kulturarven. Vår målsättning är att minska klyftan mellan vision och verklighet. Att nå målen för den samiska kulturpolitiken kräver ett långsiktigt och fokuserat arbete. Det förutsätter att vi uppnår en samsyn mellan Sametinget och Sveriges riksdag samt andra beslutsfattare och myndigheter, om den samiska kulturens förutsättningar, behov och betydelse även för nationen Sverige. När denna samsyn uppstår, kommer också viljan att gemensamt arbeta för den samiska kulturens livskraft.

Utifrån de kulturpolitiska visionerna och målen har ett antal områden utsetts till särskilt prioriterade under perioden 2023-2025. Det handlar om områden och målgrupper som Sametinget utifrån kunskap och erfarenhet anser vara i behov av särskilt riktade insatser eller områden och målgrupper där insatser gynnar den samiska kulturen i stort.

Prioriterade målgrupper år 2023–2025

Sametinget har för perioden beslutat att särskilt satsa på barns, ungas och äldres tillgång till kultur, kulturupplevelser och eget skapande. Vi vill stärka deras möjlighet till inflytande över kulturen. Vi menar att detta bidrar till att långsiktigt stärka den samiska kulturen och kulturlivet i stort, men också den samiska folkhälsan och vårt samhälle.

Samiska barn, unga och äldre

Kulturpolitisk vision: Alla samiska barn och unga har tillgång till ett rikt kulturliv och möjligheter till en mångfald av kulturella upplevelser och eget skapande, kopplat till samisk kultur och samiskt kulturarv. Samiska barn och unga ges möjlighet att ta del av och praktisera sin samiska kultur och växer upp till tvåspråkiga individer som kan läsa, skriva och tala svenska och samiska. Samiska barn och unga upplever att de har ett reellt inflytande över sin utbildning och fritid. Inga samiska barn och unga utsätts för diskriminering på grund av ålder, kön och etnicitet. Samiska barn växer upp i ett samhälle fritt från rasism och rasistiska uttryck.

Det behövs tillgängliga och trygga mötesplatser där samiska barn och unga, tillsammans erbjuds konst- och kulturupplevelser och kulturella aktiviteter. Detta saknas idag och drabbar särskilt samiska barn och unga som lever utanför det samiska kärnområdet. Det finns behov av ökat utbud av tillgänglig och åldersadekvat samisk litteratur, film, teater och andra kulturella upplevelser för barn och ungdomar på samiska språk. Sametinget ska arbeta för att samiska barn och ungdomar har tillgång till ett rikt kulturliv på sina samiska språk.

Vi arbetar för:

- att synliggöra samiska barn och ungdomar, deras behov, förutsättningar och rättigheter i dialoger med beslutsfattare och andra myndigheter
- att prioritera samiska barn och ungdomars tillgång till kulturupplevelser och eget kulturutövande
- att ge ekonomiska och andra förutsättningar för samiska barns och ungdomars tillgång till samisk kultur, språk och eget skapande utifrån samisk kultur och samiska kulturarv

Genom dessa insatser stärks samiska barn och ungdomars identitet, möjlighet till medbestämmande och aktiva deltagande i samhällslivet.

Kulturpolitisk vision: Äldre samer har tillgång till ett rikt och tillgängligt kulturliv. Det finns tillgängliga mötesplatser där äldre kan träffa andra samer, tala samiska, äta traditionell samisk mat och ta del av samisk konst och kultur och också själva få möjlighet att utöva kultur. Äldre samer upplever sina liv som meningsfulla, och att deras erfarenheter, kunskaper och kompetenser blir lyssnade till, respekterade och tillvaratagna.

Äldre upplever oftare isolering och drabbas därigenom i större utsträckning av psykisk ohälsa, samtidigt som de sällan söker hjälp för detta. Den generation samer som idag är äldre bär ofta på upplevda erfarenheter av diskriminering, liksom kränkande och rasistisk assimilering- och segregationspolitik.

Sametinget ska arbeta för att den äldre åldersgruppen har tillgång till ett rikt kulturliv där de samiska språken talas. Genom ökad möjlighet till delaktighet och sammanhang för våra äldre, minskar känslan av isolering. Detta bidrar till en meningsfull ålderdom och en bättre fysisk och psykisk hälsa för äldre samer. Sametinget uppnår detta genom ett strategiskt politiskt arbete.

Vi arbetar för:

- att synliggöra äldre samer och deras behov, förutsättningar och rättigheter i dialog med beslutsfattare och andra myndigheter.
- att öka äldre samers tillgång till samiska arenor för kulturupplevelser, möten och eget skapande.
- ekonomiska och andra förutsättningar för äldre samers tillgång till samisk kultur, språk och eget skapande.
- tillgång till ett rikt kulturliv där de samiska språken talas.

Prioriterade kulturpolitiska områden 2023–2025

Nedan följer en utförligare beskrivning och analys av de områden som ses som särskilt prioriterade i det kulturpolitiska arbetet för att uppnå våra mål för perioden. Vi beskriver vilken sorts insatser vi anser vara nödvändiga för att främja och stärka dessa områden samt hur dessa insatser bidrar till att långsiktigt stärka den samiska konsten, kulturen och kulturlivet, de samiska kulturarven och våra traditionella kunskaper.

Samisk förvaltning av samisk kultur och samiska kulturarv

Förvaltning, ansvar och resurser för den samiska kulturen är idag utspridda mellan ett stort antal myndigheter. Sametingets erfarenhet är att det generellt saknas insikter och kunskaper om komplexiteten i ett urfolks kulturarv och de rättigheter och internationella konventioner som omfattar urfolk.

Vi erfar att det ofta brister i kompetens och kunskap hos icke-samiska myndigheter och beslutsfattare om samisk kultur och samiska kulturarbetares villkor. Detta drabbar samiska konst- och kulturskapare och institutioner, som ofta missgynnas i bidragsgivning. En annan konsekvens är att samisk kultur faller mellan stolarna och ansvaret skjuts vidare. Detta har lett till ojämlika förutsättningar för den samiska kulturens utveckling i förhållande till majoritetssamhällets.

Avsaknaden av en ansvarig huvudman för samisk kultur, samiska samlingar och arkiv är ett grundläggande problem för den samiska kulturen och de samiska kulturarven. Därigenom också för det samiska folket. Sametinget är folkvald företrädare för urfolket samerna och ska vara förvaltningsmyndighet för samisk kultur. Vi arbetar för att stärka samernas rätt att bevara och utveckla sin egen kultur genom att förvalta den och de samiska kulturarven samt föremålssamlingar och arkiv.²⁰ Vi ser det som nödvändigt att Sametinget får mandat att ta det övergripande ansvaret för vår kultur, vårt kulturarv och samiska samlingar.

Sametingets politiska målsättning är:

- Att det övergripande och samlade ansvaret för förvaltning av samiskt kulturarv och samiska arkiv överförs till Sametinget i enlighet med det samiska folkets urfolksstatus och FNs urfolksdeklaration.²¹ Nödvändiga ekonomiska medel ska tillsättas för detta arbete.
- att arkiv och samlingar i de fall det är möjligt bör förflyttas och förvaras på samiska institutioner i det område de tillhör. Det finns naturligtvis samiska föremålssamlingar och arkiv som av olika anledningar inte är lämpliga att flytta. Detta bör dock vara en fråga som kan förhandlas mellan Sametinget och den idag förvaltande myndigheten. Vi tror att det är möjligt att med flexibilitet och vilja hitta fungerande former för förvaltning där det formella ansvaret ligger hos Sametinget. Detta arbete bör ske i samråd även med samiska museer och institutioner.
- att allt nytt insamlande av samiskt kulturarv och traditionell kunskap sker med samisk kulturell kompetens och tillgängliggörs för det samiska folket.

Tryggande av immateriella kulturarv och samisk traditionell kunskap

Det samiska folket ska själva ha mandat att förvalta och utveckla våra immateriella kulturarv och vår traditionella kunskap. Sametinget har förutsättningar att tillsammans med Sametingen i Finland och Norge arbeta med att ta fram mål och riktlinjer för tryggande och förvaltningen av samiska immateriella kulturarv. Sametinget har förutsättningar att informera och mobilisera det samiska civilsamhället och berörda organisationer och institutioner kring en process för ett proaktivt arbete kring UNESCO:s konvention om tryggande av de immateriella kulturarven.

(Sametingets mål för samiska immateriella kulturarv och samisk traditionell kunskap.)

Sametinget strävar efter att trygga, synliggöra och skydda våra immateriella kulturarv och traditionella kunskaper. Vår myndighet äger en unik expertis och kompetens vad gäller samisk kultur, samiska kulturarv och kulturmiljöer. Vi menar därför att Sametinget måste få mandat att själva förvalta

²⁰ Sametinget och Institutet för språk och folkminnen Ku2017/02544/LS och Ku2017/00478/KL Dnr Sametinget 1.3.8-2018-1077 Dnr Isof 14-17/1773 2019-06-28

²¹ Urfolksdeklarationen Artiklarna 11, 18, 19 och 31

immateriella kulturarv och samisk traditionell kunskap. Detta för att kunna arbeta proaktivt och övergripande med frågor som berör förvaltning, trygghet, skydd och vidareförande av dessa.

Sedan 2021 är Sametinget nationell fokalpunksansvarig myndighet för artiklarna 8(j) och 10(c) i FN:s *Konventionen om biologisk mångfald* (CBD) ²². I uppdraget ingår att involvera andra aktörer som har kunskap eller spelar en roll i genomförandet av artiklarna nationellt. Artiklarna handlar om bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald och hur traditionell kunskap och sedvanebruk spelar en central roll i detta. I förhållande till den eskalerande klimatkrisen har bland andra FNs klimatpanel påpekat vikten av att samla in och dokumentera urfolks traditionella kunskaper om att leva i extrema klimat- och naturmiljöer. Kunskaper som är nödvändiga för hela mänskligheten. Unescos internationella kommitté för *Konventionen om trygghet de immateriella kulturarven* efterlyste särskilt kunskaper och praktiker som kan bidra till ökade klimat- och miljöbevarande kunskaper till 2022 års rapport. Artiklarna 8(j) och 10(c) i CBD har särskild relevans utifrån urfolks traditionella kunskap och nyttjande av marker.

Vår kultur, våra kulturarv och språk sträcker sig över nationsgränserna, från Ryssland i öst till Norge i väst, och delas av samer bosatta i dessa länder. Ett arbete inom ramen för Unescos konvention om skydd av de immateriella kulturarven måste därför ske i nära samarbete och samförstånd mellan de olika sametingen. Det finns redan idag genom Samiskt parlamentariskt råd (SPR) ett gott samarbete de nordiska sametingen emellan och det råder en samsyn kring hur vi vill gå vidare i ett gemensamt pan-samiskt arbete i frågor som rör trygghet och skydd av våra immateriella kulturarv och våra traditionella kunskaper.

Sametinget har sedan Sverige antog Unescos *konvention om trygghet det immateriella kulturarvet*²³ varit involverade och engagerade i arbetet med denna. I Sverige leds och samordnas arbetet av *Institutet för Språk och folkminnen* (Isof). Sametinget ingår sedan 2021 i arbetet genom uppdraget som expertmyndighet för de samiska immateriella kulturarven. De kollektivt och individuellt ägda samiska immateriella kulturarven innebär utmaningar som kräver mer fördjupade och omfattande processer. Det samiska civilsamhället måste involveras på en pan-samisk nivå och ges möjlighet att mobiliseras och enas kring frågor som berör arbetet med Unescos konvention. Vidare måste risken för intrång för våra immateriella kulturarv ses över och uteslutas.

Samiska levande kulturarv och traditionella kunskaper saknar idag helt juridiskt skydd mot intrång, kopiering och kommersialisering. Om de samiska immateriella kulturarven upptas i Unesco:s förteckning över mänsklighetens immateriella kulturarv skulle detta bidra till synliggörande och stärkande av den samiska kulturella identiteten. Samtidigt erfar vi att när intresset för samisk kultur ökar, så ökar risken för kulturell stöld, då det ger en möjlighet att tjäna pengar. Den här typen av stöld och kopiering åsamkar inte bara stor ekonomisk skada för de som har duodji som sin inkomst, utan drabbar den enskilde samens och det samiska folket på en djupare nivå. I Unescos etiska riktlinjer²⁴ för de immateriella kulturarven lyfts urfolks rätt att inte behöva dela med sig av sina levande kulturarv om de själva anser det för känsligt eller det föreligger risk för stöld. Konventionen i sig handlar om bevarande, och skyddar inte från kulturellt intrång eller kulturell stöld. Problemet med för otillbörlig kommersiell kulturell appropriering²⁵ av urfolks kulturarv och traditionella kunskaper är gemensamt och globalt. FN-organet World Intellectual Property

²²Konventionen undertecknades vid FN:s konferens om miljö och utveckling i Rio 1992. I Sverige trädde den i kraft år 1993.

²³ Konventionen antogs av FNs generalförsamling år 2003 och ratificerades av Sveriges regering år 2010

²⁴ Ethics and Intangible Cultural Heritage - intangible heritage - Culture Sector - UNESCO

²⁵ https://sv.wikipedia.org/wiki/Kulturell_appropriering

Organization (WIPO) har en kommitté som arbetar särskilt med frågor som rör immateriell rätt i förhållande till urfolks traditionella kunskaper och dess uttryck²⁶.

Sametinget strävar också efter att ta ett större ansvar för de samiska kulturmiljöerna och kulturlandskapen. I Norge har Sametinget ansvaret för förvaltning av kulturmiljöer tillsammans med regionala myndigheter, motsvarande Länsstyrelserna. Överordnat ansvar ligger hos den norska motsvarigheten till Riksantikvarieämbetet. Det innebär att Sametinget i Norge har ett inflytande över de samiska kulturmiljöerna och kulturlandskapen, och bidrar till arbetet med föreskrifter och tillstånd. Det norska Sametinget bidrar också till det rent praktiska arbetet med inventering, dokumentation och förvaltning.

Sametingets politiska målsättning är:

- att utöka ett pan-samiskt samarbete kring tryggnad och skydd av våra immateriella kulturarv.
- att Sametinget i samråd med andra hittar metoder att trygga våra kulturarv och samisk traditionell kunskap och kultur mot kommersiell och kulturell appropriering.
- att Sametinget ges uppdrag, ansvar och resurser att förvalta de samiska kulturmiljöerna och kulturlandskapen liknande den modell som idag finns i Norge.
- att ge stöd till tryggnad och bevarande av samiska immateriella kulturarv och traditionell kunskap i bidragsgivningen.

Återförande av mänskliga kvarlevor, föremål och arkivsamlingar

Samiska mänskliga kvarlevor har på ett värdigt och etiskt sätt återbegravts/begravts på de viloplatsen de stulits ifrån. Sametinget har inflytande över förvaltningen av samiska föremål, som bortförts från Sápmi, och i de fall det är möjligt har dessa återbördats till de områden de ursprungligen tillhör. Det övergripande och samlade ansvaret för förvaltning samiska arkiv är samlat under Sametinget. (Sametingets mål för återförande av samiska mänskliga kvarlevor, föremål och arkivsamlingar)

Allt sedan folk från andra platser kommit till Sápmi har det pågått ett kolonialt samlande av föremål, berättelser och kulturarv.²⁷ Även mänskliga kvarlevor har ingått i detta samlande. Parallellt med det sena 1800-talets och det tidiga 1900-talets storskaliga råvaruutvinning i Sápmi, präglades Sverige av nationalistiska strömningar. I den nationalistiskt grundade nationalromantikens kölvatten blev det angeläget att söka *det svenska*, bland annat genom att utpeka det som ansågs vara osvenskt, orent och primitivt. En stor del av insamlingen av samiska mänskliga kvarlevor, föremål, kulturuttryck och kunskaper har skett i vetenskapens och forskningens namn. Denna forskning har i huvudsak genomförts av utomstående utan samtycke.²⁸

Under denna period, då även det *Rasbiologiska institutet* inrättades, kom samlandet av samiska

²⁶ Intergovernmental Committee on Intellectual Property and Genetic Resources, *Traditional Knowledge and Folklore* (IGC)

²⁷ J. Monié Nordin, C-G Ojala (2020), *Kolonialt samlande i Sápmi*, Historisk tidskrift 140:3

²⁸ Forskningspolitisk strategi, Dnr 1.3.5–2020-1169

människors kvarlevor att intensifieras, även internationellt. Det har varit en enträgen process för att få de till en början oförstående samlingsinnehavarna att förstå vikten av att dessa kvarlevor återförs till de platser och familjer de stulits ifrån. Idag ser situationen annorlunda ut och ett flertal processer har initierats av svenska institutioner och myndigheter, som värdigt vill återlämna dessa kvarlevor till sina ursprungliga platser.

Sametinget kontaktas av dessa myndigheter och institutioner med förväntningen att vi ska vara dem behjälpliga i processen. Samma förväntning och behov av stöd finns från det samiska civilsamhället, som kontaktar Sametinget inför processer med återförande och återbegravning/begravning av samers kvarlevor. Sametinget har den kompetens och erfarenhet som efterfrågas inom området, men saknar uppdrag och ekonomi.

Sametingets politiska målsättning är:

- Att Sametingets uppdrag att arbeta med frågor som rör repatriering utökas och breddas till att bli mer omfattande och övergripande. Till detta krävs ekonomiska medel. Sametinget ser detta som en nödvändighet för att kunna möta behovet av sakkunskap och stöd till det samiska civilsamhället, berörda lokalsamhällen, samt förvaltande myndigheter och institutioner.

Inrättande av en samisk nationalscen

En samisk nationalscen etableras, med huvudscen i Kiruna, och ett antal mindre fasta scener på strategiska platser i Sápmi. Det finns en säker och realistisk finansiering anpassad efter den omfattande, geografiskt utspridda och flerspråkiga verksamhet som bedrivs. Det finns därigenom förutsättningar för utveckling och möjlighet att skapa aktuell och engagerande teater av en fortsatt hög konstnärligt kvalitet.

(Sametingets mål för den samiska teatern)

Den samiska teaterscenen har stora logistiska och ekonomiska utmaningar innan den kan möta sin publik, som finns utspridd över hela landet och utanför nationsgränserna. Omkostnader är stora, då en hel uppsättnings scenografi, kostym och rekvisita behöver fraktas samt sättas upp och plockas ner inför varje föreställning. Samtidigt spelar teatern en betydelsefull roll då den når samisk och icke-samisk publik bosatt utanför kärnsamiska områden. Teatern är viktig för de samer som lever i centralsamiska områden, där det är geografiskt långt till konst- och kulturinstitutioner. Föreställningar skrivs och spelas på såväl de samiska språken som på svenska, något som har en central betydelse för språkens revitalisering.

Även om den samiska teaterscenen och scenkonsten i alla dess former blivit allt mer etablerad och uppskattad, även av det omgivande samhället, så är publiken fortfarande förhållandevis liten. Verksamheten är kraftigt underfinansierad och därför i behov av mer medel. En fast verksamhet, beroende av bland annat projektbidrag är mycket osäker och därför en ohållbar situation som gör den samiska teaterscenen ytterst sårbar. Den bör ges möjlighet till utveckling för att fortsatt kunna vara en förmedlare av vår historia och våra språk. Men också kunna vara en kritisk röst och spegel av vår samtid och hålla en hög konstnärligt kvalitet.

Sametingets politiska målsättning är:

- att en samisk nationalscen etableras.

- att det tillsätts en säker och realistisk finansiering anpassad efter den omfattande, geografiskt utspridda och flerspråkiga verksamhet teatern idag bedriver.

Samernas bibliotek

Samernas bibliotek i Jokkmokk är en del av Sametingets verksamhet och det enda bibliotek i Sverige som specialiserat sig på att systematiskt samla in och registrera litteratur om samiska förhållanden samt litteratur på de samiska språken²⁹. Sametingets biblioteksverksamhet har en central roll i arbetet med att revitalisera de samiska språken och stärka deras ställning i samhället. Samernas bibliotek har en viktig roll i att uppmärksamma och lyfta fram våra berättelser, vår historia, våra nutida livsvillkor samt öka kunskapen om samiska frågor i det omgivande samhället. Detta leder i sin tur till ett starkare och mer livskraftigt samisk samhälle.

Samernas bibliotek är idag underbemannat. Biblioteket ska betjäna den samiska och icke-samiska allmänheten, skolbibliotekarier, lärare och forskare runt om i landet med litteratur och kunskapsunderlag. Vidare ska personalen ansvara för omvärldsbevakning och inköp av ny litteratur, katalogisering och aktiviteter kring samiskt språk och samisk litteratur. Den samiska biblioteksverksamheten är i akut behov av att utvecklas och stärkas för att på ett realistiskt sätt kunna bemöta och betjäna samer och intresserad icke-samisk allmänhet.

Samernas bibliotek är sedan 2021 ett resursbibliotek som ger allsidig service till det samiska samhället och barn och unga i synnerhet, men som också har möjlighet att bistå det omgivande samhället med service i arbetet att öka kunskapen om samer och samiska frågor. Bakgrunden var att kunskaperna om urfolket samer, samisk litteratur och språk hos bibliotekarier i kommunal och regional biblioteksverksamhet är otillräckliga.³⁰ Detta kunskapsglapp innebär att böcker på samiska språk och om samisk kultur är osynliggjorda och i vissa fall obefintliga.

För samiska barns och ungas självkänsla och utveckling är det viktigt att deras språk och kultur är en del av det offentliga rummet. Sameskolornas elever behöver få tillgång till egna skolbibliotek, där de kan låna böcker och annan media om samiska förhållanden, och på sina samiska språk. Också för att öka viljan och lusten att läsa. Sametinget menar att det är angeläget att skolbibliotek omgående inrättas på sameskolorna i Sverige.

Sametingets politiska målsättning är:

- att Samernas bibliotek får nödvändiga ekonomiska resurser att genomföra uppdraget som huvudbibliotek för det samiska folket, språken och samisk litteratur.

Kulturell utveckling genom bidragsgivning

Bidragsgivning är ett av de starkaste redskapen i arbetet för att stärka konst och kultur. Verksamhets- och projektbidrag bidrar till att uppnå Sametingets kulturpolitiska mål om ett livskraftigt, mångfaldigt och tillgängligt samisk kulturliv med grund i vår kultur och våra traditioner.

De årliga verksamhetsbidragen utgör ofta en grundfinansiering som gör det möjligt för kulturinstitutioner, organisationer, föreningar, samegårdar och samiska kulturcentra att långsiktigt

²⁹ Ku2015/02788/DISK

³⁰ Brisander, Cecilia, Rundqvist, Elisabet (2018) *Varför så svårt? Om nationella minoritetsspråk på kommunala bibliotek*. Mötesplats Profession 2018. <https://www.biblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2018/08/varfor-sa-svartbrisander-rundqvist.pdf>

planera för och bedriva kulturell verksamhet. Projektbidragen är en möjlighet för kulturskapare, institutioner, organisationer, föreningar och kulturutövare att enskilt eller tillsammans experimentera med uttryck och form, att delfinansiera utgivning av publikationer eller musik samt föreställningar eller andra aktiviteter. Sametingets bidragsgivning möjliggör därigenom samisk konst och kulturs utveckling och geografiska spridning.

För den samiska kulturens tillväxt och överlevnad är ett ökat kulturanslag till samisk kultur idag en nödvändighet.

Sametingets politiska målsättning är:

- Att anslaget till samisk kultur ökar

Prioriterade områden för bidragsgivning år 2023–2025

Kulturpolitiska mål för bidragsgivning: Sametingets bidragsgivning stärker och bidrar till att samisk konst och kultur blir tillgängligt för alla samer, oavsett ålder, kön, bostadsort, ekonomiska förutsättningar och funktionsvariationer. Genom verksamhetsbidraget främjas samiska mötesplatser där samer kan umgås, tala och höra samiska samt uppleva och utöva samisk kultur. Projektbidraget ger möjlighet för samiska konst- och kulturskapare att experimentera med uttryck och form. Bidragsgivningen bidrar till ökad utgivning av böcker, tidskrifter, film och musik om samisk kultur och samiskt liv på samiska språk.

Sametinget vill med bidragsgivningen främja ett rikt och varierat samiskt konst- och kulturliv. Kulturen ger oss möjlighet att bekräfta och stärka oss individuellt och som ett folk. Att Sametinget idag saknar ekonomiska förutsättningar att fullt ut stödja den samiska konst och kulturen och det samiska civilsamhället drabbar framförallt de samiska kulturskaparna och kulturarbetarna. Den samiska kulturen och intresset för den från samer själva och omvärlden är sedan några år tillbaka på starkt uppåtående. På så sätt kan det samiska kulturlivet beskrivas som levande och blomstrande.

Sametinget prioriterar:

- Verksamheter och aktörer som arbetar för jämlikhet och jämställdhet och för att barn och ungdomar, äldre och personer med funktionsvariationer ska få tillgång till samisk kultur och språk.
- Samiska mötesplatser och arenor för konst och kultur. Genom detta skapas förutsättningar för livskraftiga kulturinstitutioner, organisationer och föreningar, en nödvändighet för ett rikt och levande samiskt kulturliv. De årliga verksamhetsbidragen utgör ofta en grundfinansiering som gör det möjligt för kulturinstitutioner, organisationer, föreningar, samegårdar och samiska kulturcentra att långsiktigt planera för och bedriva kulturell verksamhet. Sametinget vill stödja samisk kulturell infrastruktur.
- Professionella samiska kulturbärare och förmedlare. Dessa har en avgörande betydelse för tillgången till ett kvalitativt och mångfacetterat samiskt kulturliv. Professionella konst- och kulturskapare behöver ges villkor och förutsättningar till utveckling och att kunna försörja sig på sitt arbete.

- Samiska kulturprojekt som främjar både traditionell kunskap och konstnärlig och kulturell förnyelse och nytänkande. Traditionell kunskap inom samisk kultur är en förutsättning för innovativa kulturuttryck och kulturutövande.

Den samiska kulturens infrastruktur

Öppna och tillgängliga samiska mötesplatser är en förutsättning för ett rikt kulturliv och för att samer i alla åldrar, oavsett kön, könsidentitet, funktionsvariation och andra förutsättningar ska kunna ta del av, delta i samt skapa och uppleva samisk kultur i alla dess former.

Centrumbildningar, kulturinstitutioner och samegårdar

Samiska centrumbildningar, kulturinstitutioner och andra tillfälliga eller permanenta arenor för möten är centrala för samiskt kulturliv. Genom dessa erbjuds samer och andra möjligheten att ta del av samisk slöjd, konst, musik, teater, litteratur, film och samiska språk. De är därigenom betydelsefulla arenor för konst- och kulturupplevelser och eget skapande, samtidigt som de är viktiga gemensamhetsskapande mötesplatser.

Sametinget delar årligen ut verksamhetsbidrag till samegårdar och kulturcentrum.

Sameföreningar

Sameföreningarna, och deras ideellt arbetande medlemmar, är ofta navet i samiskt kulturliv på sina orter. De ingår ofta som kompetens i kommunala och regionala samrådsförfaranden kring kultur, utbildning, vård och omsorg. Många sameföreningar bedriver ett utåtriktat informationsarbete på bibliotek och i skolor. Sameföreningarna sprider på så sätt kunskap om det samiska folket, traditioner och kulturen även till en icke-samisk allmänhet. För samer som lever utanför kärnsamiskt område innebär föreningarna och deras verksamhet ofta den enda möjligheten till ett sammanhang där de kan träffa andra samer och få ta del av samisk kultur. Sameföreningarna arrangerar ofta kursverksamhet i slöjd och språk. Med små ekonomiska medel bedriver föreningarna ett viktigt och värdefullt arbete som bidrar till att förmedla och stärka den samiska kulturen och de samiska språken.

Organisationer och institutioner

De samiska riks- och paraplyorganisationerna organiserar sameföreningar och enskilda så väl på nationell som på samnordisk nivå. Intresseorganisationerna arbetar med specifika frågor som exempelvis litteratur och bokutgivning.

De samiska kulturinstitutionerna organiserar, samlar och erbjuder inkomst- och arbetsmöjligheter för professionella samiska kulturarbetare som slöjdare, konsthantverkare, konstnärer, jojkare, musiker och skådespelare.

Idrottsorganisationer

Idrottsorganisationerna arbetar för att främja samiskt idrottsutövande och samisk hälsa, särskilt bland barn och ungdomar. Samiska idrottsarrangemang är en viktig mötesplats för både barn, unga och äldre samer. Sametinget vill främja en fri, obunden, gränsöverskridande och jämställd samisk idrottsrörelse, god samisk folkhälsa och ett holistiskt perspektiv på idrott.³¹

Samiska idrottsföreningar och organisationer ska få tillräckliga resurser för att bedriva en idrottsverksamhet som bidrar till en god samisk folkhälsa och till att skapa arenor där, i synnerhet för samiska barn och unga, kan mötas, känna rörelseglädje och gemenskap genom att utöva idrott.

Kulturtidskrifter

³¹ Samisk idrott i tiden, Samernas idrottsförbund.

Det finns idag två tidskrifter varav den ena vänder sig specifikt till gruppen ungdomar. Båda publiceras delvis på svenska och delvis på de samiska språken. Sametinget ger idag verksamhetsbidrag till dessa tidskrifter.

Kulturella uttryck

Samisk scenkonst

Den samiska scenen rymmer såväl teater som dans och rörelse, jojk, traditionell berättarkonst och musik³². Samisk scenkonst fungerar som en uttolkare och förmedlare av samisk kultur och erbjuder många gånger en samiskspråkig arena. Den bidrar därigenom även till att bevara, utveckla och förmedla de samiska språken och den samiska kulturen.

Teater

Den samiska teatern har sitt ursprung i 70-talets starka politiska rörelse som omfattade det samiska samhället. Samisk teater har fått en betydelsefull roll och blivit en självklar del av samiskt kulturliv. Genom teatern förmedlas berättelser och erfarenheter ur samiskt historiskt och nutida liv och kultur.

Dans

Från att omfattat ett fåtal dansare har det under de senaste åren kommit att växa fram en ny generation av unga samiska dansare som vill arbeta med den egna kulturen som grund för sin konst.

Jojk, sång och musik

Den samiska musiken har under några års tid kommit att få en allt större publik även utanför det samiska samhället så väl inom Sveriges gränser som internationellt. Allt fler samiska musiker kan idag leva på sin musik. Den samiska jojken har tagit en större plats på scenen, både i sin mer traditionella form och som en del av modern samisk musik.

Duodji – samisk slöjd, konst och design

Duodji är en del av det samiska folkets, så väl kollektiva som individuella levande kulturarv. Design, formgivning, uttryck och ibland material skiljer sig mellan geografiska områden men också på familje- och individnivå. Att själva skapa, klä oss i eller kanske bara äga duodji stärker vår känsla av identitet och samhörighet. Genom sameföreningarna runt om i landet bedrivs en omfattande kursverksamhet för husbehovs duodji. Det är en gemensamhetsskapande och identitetsstärkande verksamhet, som bidrar till arbetstillfällen för yrkesverksamma.

Sametinget bidrar till duodji genom projektmedel till föreningar och yrkesverksamma. Vi delar ut ett årligt verksamhetsbidrag till *Insamlings- och Sameslöjdstiftelsen Sámi Duodji*, som är den institution med nationellt uppdrag att arbeta för att stärka, bevara och synliggöra duodji och dess utövare.

Film

Det finns idag en samisk filmorganisation lokaliserad i och huvudsakligen finansierad av Sametinget i Norge. För Sametinget i Sverige har det varit svårt att, utifrån våra mycket begränsade ekonomiska medel, kunna bidra med medel till samiska filmskapare och filmproduktion. Här blir därför samarbetet med samisk film i Norge viktigt även för samiska filmskapare som är bosatta i Sverige. Samisk film har på senare år rönt stora nationella och internationella framgångar och vunnit priser och utmärkelser på

³² Projekt rapport: *Strategi för den framtida samiska scenkonsten i ett samnordiskt perspektiv*, Blind Heilmann Elisabeth, 2013.

film- och branschfestivaler. Internationella produktionsbolags och andra aktörers intresse för samarbeten med samiska författare och filmskapare ökar.

Litteratur

I det samiska samhället har berättarkonsten varit stark. Det är därför inte förvånande att samiska författare och samisk litteratur uppmärksammas och når publika framgångar även utanför det samiska samhället. Utgivningen av samiska författare och samiskspråkig litteratur bidrar till att revitalisera samiska språk och kunskap om andra samers historiska erfarenheter och nutida upplevelser. Samiska erfarenheter och berättelser bidrar till Sveriges litterära mångfald. Efterfrågan på samiskspråkiga ljudböcker ökar. Samiska talböcker bidrar till samiska språks revitalisering, genom att det blir möjligt att lyssna på talad samiska, även för de samer som lever utanför kärnsamiska områden.

Samiska konstnärers och kulturarbetares villkor

Professionella konst- och kulturskapare är en nödvändighet för den samiska kulturens fortlevnad och utveckling. Dessa ger ett livskraftigt och mångfacetterat samiskt konst- och kulturliv, samtidigt som de bidrar till glesbygdens ekonomi och attraktivitet. De yrkesverksamma samiska konst- och kulturskaparna måste därför ges villkor och förutsättningar att kunna försörja sig på sin profession. En stor utmaning är att publik och målgrupper för det samiska konst- och kulturlivet generellt är mer geografiskt utspridda och betydligt mindre än i majoritetssamhället. Sametinget arbetar för ett utökat anslag som gör våra projektmedel till ett reellt tillskott som ger utrymme för konstnärliga experiment, gränsöverskridande samarbeten och annat som bidrar till kulturens och de yrkesverksamma kulturskaparnas utveckling. Genom ökade kulturanslag möjliggörs inrättandet av arbetsstipendier särskilt riktade till den professionella samiska konsten och kulturen, som ett bidrag till vidareutbildning och för kreativ och konstnärlig arbetsro.

Sametingets politiska målsättning är:

- Att kunna fördela arbetsstipendier särskilt riktade till professionella samiska konstnärer, kulturskapare och kulturarbetare som ett bidrag till vidareutbildning och för kreativ och konstnärlig arbetsro.

Lagar, konventioner och övrig inverkan på samisk kultur och politik

Sametinget och sametingslagen

I december 1992 biföll riksdagen propositionen *Om samerna och samisk kultur med mera* som innehöll förslaget om en sametingslag: "I denna lag ges bestämmelser om en särskild myndighet – Sametinget med uppgift främst att bevaka frågor som rör samisk kultur i Sverige." Vidare anges i samma proposition: "I övrigt bör regeringen i en instruktion ge närmare föreskrifter. En sådan instruktion får givetvis ta hänsyn till den speciella ställning Sametinget intar som statlig förvaltningsmyndighet."

Sametingslagen trädde i kraft den första januari 1993 och det första valet till Sametinget hölls i maj samma år.

Rätten till kulturellt självbestämmande – lagar och konventioner

I december 2010 antog Sveriges Riksdag en reviderad grundlag, som trädde i kraft i den 1 januari 2011. I denna erkänns samer som folk³³ ur ett folkrättsligt perspektiv. Riksdagen har även slagit fast att vi har ett särskilt ansvar för samisk kultur. I propositionen 1976/77:80 erkände Sveriges Riksdag urfolket samernas särställning genom uttalandet:

"... samerna utgör en etnisk minoritet i Sverige som i egenskap av ursprunglig befolkning i sitt eget land intar en särställning både gentemot majoritetsbefolkningen och mot andra minoritetsgrupper..."

Och delbetänkandet *Samernas folkrättsliga ställning*³⁴ framkommer att staten har förpliktelser att visa respekt för samisk kultur och samiska näringar och ge utrymme för samerna att bestämma och påverka sin livssituation utifrån samiska värderingar.

I betänkandet *Sametingets roll i det svenska folkstyret* uttalades att:

"Det är numera alltså ostridigt att samerna har rätt till kulturell autonomi och att detta förutsätter en viss grad av självstyre."

I minoritetsspråklagen regleras det allmännas ansvar att möjliggöra för minoriteterna att utveckla sin kultur:

"Det allmänna ska även i övrigt främja de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige. Barns utveckling av en kulturell identitet och användning av det egna minoritetsspråket ska främjas särskilt".³⁵

I ljuset av dessa uttalanden är det anmärkningsvärt att Sametinget ännu inte fått det fulla och övergripande ansvaret för den samiska kulturen i Sverige!

³³ 1 kap. 2§, regeringsformen (1974:152)

³⁴ Delbetänkande av samerättsutredningen *Samernas folkrättsliga ställning*, SOU 1986:36, Justitiedepartementet, s 134

³⁵ 4 §, lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk

Internationellt har Sverige fått återkommande kritik när statens politik och behandling av det samiska folket har granskats. OECD menar att Sverige på sikt bör reformera samiska rättigheter för att bättre stödja ett samiskt självbestämmande utifrån samiska folkets unika identitet. Detta skulle kräva en omfattande, delvis komplicerad, men nödvändig politisk process, för att ge samer det rättsliga mandatet, det vill säga ett övergripande ansvar för samisk kultur.

Vid Sveriges anslutning till Europeiska unionen år 1994 bilades till anslutningsfördraget *Protokoll 3: om det samiska folket*³⁶ i vilken Sverige erkände de förpliktelser och åtaganden staten har gentemot det samiska folket enligt nationell och internationell rätt. Vidare konstaterade Sverige att staten är fast besluten att bevara och utveckla det samiska folkets försörjningsmöjligheter, språk, kultur och levnadssätt samt att Sverige tar hänsyn till att den samiska kulturen och samernas försörjningsmöjligheter är beroende av primära förvärvskällor som renskötsel i traditionella områden för samisk bosättning.

Det finns ytterligare en rad internationella konventioner och deklarationer som Sverige har undertecknat och som tydliggör Sveriges åtaganden vad gäller bevarande och utveckling av samisk kultur.

- I FN:s *internationella konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (1966)*³⁷ anges att alla folk har rätt till självbestämmande. Med stöd av denna rätt får de fritt bestämma sin politiska ställning och fritt fullfölja sin ekonomiska, sociala och kulturella utveckling (*artikel 1, p.1*).
- *UNESCO:s deklaration om kulturell mångfald* (Universal Declaration on Cultural Diversity, 2001) definierar kultur som en samling säregna, andliga, materiella, intellektuella och känslomässiga drag i ett samhälle eller en social grupp, som omfattar konst, litteratur, levnadssätt, sätt att leva samman på, värdesystem, traditioner och tro.
- *Urfolksdeklarationen, artikel 11 (2007)* formulerar rätten för urfolk att praktisera och revitalisera sin kultur och tradition. Staterna ska verkställa (i lagstiftning) särskilda positiva åtgärder för att säkra att urfolk kan delta i beslutsprocesser som kan beröra deras samhälle, levnadssätt och kultur.
- *FNs Konvention om barnens rättigheter* är sedan 2020 en svensk lag. Lagens/konventionens artikel 30 (1989) nämner explicit urfolk. Barn som tillhör ett urfolk ska inte berövas rätten att utöva sin egen kultur, bekänna och praktisera sin egen religion eller sitt eget språk.
- *Konventionen om biologisk mångfald* (CBD) undertecknades vid FN:s konferens om miljö och utveckling i Rio 1992. Konventionen trädde i kraft år 1993, samma år undertecknade Sverige den. I 2021 års regleringsbrev uppdrogs ett fokalpunktsansvar åt Sametinget för artiklarna 8(j) och 10(c) i Konventionen om biologiskt mångfald. I uppdraget ingår att involvera andra aktörer som har kunskap eller spelar en roll i genomförandet av artiklarna nationellt.³⁸

³⁶ <https://www.sametinget.se/108469>

³⁷ Sverige ratificerade konventionen 1971, den trädde i kraft 1976.

³⁸ Artiklarna som handlar om bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald och hur traditionell kunskap och sedvanebruk spelar en central roll i detta arbete:

Artikel 8 – in situ – bevarande

j) med förbehåll för dess nationella lagstiftning respektera, bevara och bibehålla kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella livssätt som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald, och främja en bredare tillämpning av dessa, med godkännande och deltagande av innehavarna av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor, samt främja rättvis fördelning av nyttan som uppkommer vid utnyttjandet av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor.

Artikel 10 – Hållbart nyttjande av komponenter av biologisk mångfald

c) skydda och uppmuntra sedvanligt nyttjande av biologiska resurser i enlighet med traditionella kulturella sedvänjor som är förenliga med kraven för bevarande och hållbart nyttjande.

- Agenda 2030. FNs generalförsamling antog år 2015 Agenda 2030 och de globala målen för socialt, miljömässigt och ekonomiskt hållbar global utveckling (Sustainable Development Goals - SDGs).³⁹

Samverkan inom Samiskt Parlamentariskt Råd (SPR)

Det finns ett mångårigt samarbete mellan Sametingen i Sverige, Norge och Finland kring nationsöverskridande samiska frågor genom *Samiskt Parlamentariskt Råd (SPR)*.

Det råder en god samsyn mellan de samiska representanterna i rådet, men det ligger en utmaning i de olika nationernas lagstiftningar rörande det samiska folket.

Artiklarna har särskild relevans utifrån urfolks traditionella kunskap och nyttjande av marker. Och i förhållande till den eskalerande klimatkrisen har internationellt intresse väckt kring urfolks brukande av marker. Bland andra FNs klimatpanel har påpekat vikten av att samla in och dokumentera urfolks traditionella kunskaper om att leva i extrema klimat- och naturmiljöer. Kunskaper som är nödvändiga för hela mänskligheten. 2022 års rapport till Unescos internationella kommitté för Konventionen för bevarande de immateriella kulturarven efterlyste särskilt kunskaper och praktiker som kan bidra ökad klimat- och miljöbevarande kunskaper.

³⁹ Sametingets hållbarhetsarbete grundar sig i vårt livsmiljöprogram Eallinbiras och strävan för en livskraftig och hållbar samisk livsmiljö i Sápmi som är rotat i både en bärkraftig natur och i en levande samisk kultur. Sametingets arbete vägleds även av våra miljöledningsprinciper och andra styrdokument. Huvuddelen av vår kärnverksamhet arbetar idag med de utpekade delmålen mer eller mindre omfattande i samtliga förvaltningsuppdrag som t.ex. språkarbete, bidragshantering, remisshantering, landsbygdsutveckling och markanvändning. De traditionella och nya samiska näringarna kräver orörda landområden Sametinget har tagit fram en egen plan för arbetet med de globala målen som ett komplement till den som Sveriges regering tagit fram.